

At lytte på baggrunde i pædagogiske situationer

– deltagelsesmuligheder for mennesker med handicap

Anne Mia Steno

antropolog, ph.d., lektor på Københavns Professionshøjskole,
amst@kp.dk

Gitte Lyng Rasmussen

cand.mag. Pædagogik, ph.d.-studerende,
lektor på Københavns Professionshøjskole, glr@kp.dk

<https://tidsskrift.dk/FPPU>

Resume

Medinddragelse, deltagelse og involvering af brugerperspektiver i forskning, pædagogisk arbejde og socialt arbejde i bred forstand, er de seneste år blevet mere og mere udbredt. Men der er nogle brugere og brugerperspektiver, der sjældent bliver involveret og lyttet til. Det drejer sig om mennesker med vidtgående handicap, der ikke benytter verbalt sprog, og som ofte betragtes som vanskelige at inddrage både i forskning og pædagogisk praksis. I denne artikel argumenterer vi for, at man igennem fænomenologiske antropologiske indsigter, kan få øje på eller snarere øre for, hvordan disse mennesker ytrer sig for dermed at inkludere deres perspektiver og bidrage til øgede deltagelsesmuligheder i hverdagslivet. Artiklen søger igennem empiriske nedslag at vise, hvordan man igennem en opmærksomhed på lyd, kan få blik for de nonverbale ytringer. Slutteligt diskuterer vi, hvilke implikationer de indsigter har for pædagogisk praksis, og vi foreslår i forlængelse heraf ”at lytte på baggrunde i den pædagogiske situation” som en konkret metode, der kan anvendes til at skabe opmærksomhed omkring andre former for deltagelse end de sprogligt verbale.

Abstract

Participation and involvement of service user perspectives in research, pedagogical work and social work in a broad sense, has become more and more widespread in recent years. But some of the service users' perspectives are rarely included. People with profound intellectual and/or multiple disabilities who do not use verbal language are often considered “difficult to involve” in both research and pedagogical practice. In this article, we argue that through phenomenological and anthropological insights, we may learn to listen in different ways and thereby understand how these people express themselves, thus including their perspectives and increasing the opportunities for participation. Through empirical reflections the article seeks to show how one can gain “an ear” for the nonverbal utterances through an attention to sound. Finally, we discuss the implications of these insights for pedagogical practice, and we subsequently propose “listening to backgrounds in pedagogical situations” as a concrete method to create awareness about other forms of participation than the linguistic verbal ones.

Nøgleord

Deltagelse, mennesker ved svære handicap, lyd, brugerinddragelse, fænomenologi, feltarbejde.

Keywords

Participation, people with profound intellectual disabilities, sound, service-user involvement, phenomenology, fieldwork.

Indledning

Fællesrummet er hvidt med hvide rullegardiner øverst i de store vinduer mod haven. Stolene svagt mintgrønne og stablevenlige. Der er ingen billeder på væggene. En ældre kvinde ligger i en sansestol med lukkede øjne. Man kan høre en roterende mekanisk lyd fra stolen der sagte vipper frem og tilbage. Læderbetrækket der knirker. Kvindens periodiske sukkende lyde. Det hele er omkranset af stille klassisk musik fra sansestolen. Mozart. Pludselig skærer høje skrig insisterende igennem lokalet. Skrigene suppleres af bump fra en kørestol, der kører ind i noget hårdt. Igen og igen. Kvinden i sansestolen spænder læberne stramt sammen (Feltnoteuddrag).

Ovenstående feltnoteuddrag stammer fra et paragraf 108 bosted for mennesker med svære fysiske og psykiske handicap.¹ Vi har valgt at indlede artiklen med dette korte hverdagsglimt for at invitere læseren med ind på et bosted med en brugergruppe, som sjældent bliver hørt (Nind & Strnadova 2020). Vi vil i denne artikel argumentere for, at man igennem fænomenologiske og antropologiske indsigter kan få øre for andre former for kommunikation og lære at lytte til disse mennesker og på den baggrund arbejde med deres deltagelsesmuligheder. Artiklen analyserer igennem udvalgte empiriske nedslag, hvilke non verbale ytringer og former for deltagelse, man kan få blik for ved at arbejde kontekstsensitivt og med en undren og bevægelighed i forhold til de former for mening og intentionaltet som brugerne udtrykker.

Internationalt er der stigende opmærksomhed på, at mennesker med udviklingshæmning skal være deltagende i forhold, der vedrører dem selv og deres egen livssituation. Dette gælder også mennesker med omfattende former for udviklingshæmning. Foranlediget af bl.a. FN's handicapkonvention fra 2006, der fastslår at deltagelse er en menneskeret (FN's konvention om Rettigheder for personer med handicap), og WHO's internationale standard til beskrivelse af funktionsevne og funktionsevnenedsættelse ICF fra 2001, er deltagelse blevet et centralt handicappolitisk ideal, samtidig med at det er kommet i fokus for forskning omkring mennesker med udviklingshæmning og deres hverdagsliv (Hammel m.fl. 2008, Eide 2017, Kåhlin 2015). Samtidig viser forskning også, at der er tale om et om et begreb, som tildeles mange forskellige betydninger og bruges på flere forskellige måder (Eide m.fl. 2017, Gustavsson, 2014, Gjermestad m.fl. 2017). Deltagelse forbindes med social inklusion (Sand Jørgensen 2021, Bigby m.fl 2018), med medborgerskab og inddragelse (Askheim 2020), selvbestemmelse og beslutningstagning (Talman mf.fl., 2021). Det forbindes også med social deltagelse, interaktioner og tilhørsforhold (Røgeskov 2018, Witsø m.fl. 2018). På trods af det stigende fokus viser forskning også, at deltagelse særligt for mennesker med de mest omfattende former for udviklingshæmning, er afhængig af de professionelle støtte og hjælpepersoners assistance og indstillinger (Talman m.fl.2021). Nyere

1 Et paragraf 108 tilbud er ifølge Serviceloven er en boform "der er egnet til længerevarende ophold, til personer, som på grund af betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne har behov for omfattende hjælp til almindelige, daglige funktioner eller pleje, omsorg eller behandling, og som ikke kan få dækket disse behov på anden vis" (<https://danskelove.dk/serviceloven/108>).

nordisk forskning peger på at personalets opmærksomhed på kropslig kommunikation også kan være afgørende for denne medborgergruppes deltagelsesmuligheder (Gjermestad, 2017, Skarsaune 2021, se desuden Lyng Rasmussen in press for et mere dybdegående review af området). Denne artikel lægger sig i forlængelse af og bidrager til denne forskning ved, med inspiration fra antropologien og fænomenologien, og med et særligt fokus på lyd, at pege på, hvordan mennesker med svær udviklingshæmnings lydlig ytringer kan inddrages. Helt konkret gør vi det ved en kort introduktion til udvalgte fænomenologiske nøgleideer og lydteori og ved herefter igennem analyser af kontekstsensitiv empiri at vise, hvordan man ved hjælp af at ”have øre for lyd-baggrunde” kan understøtte deltagelse i hverdagslivet. Præmissen er således, at mennesker med omfattende udviklingshæmning *har* en stemme. Vores opgave som forskere (og pædagoger) er at få øre for ytringsformer og kropsligt lytte på kontekstsensitive måder, så stemmerne bliver genkendt og hørt. I den sammenhæng er det væsentlig at understrege, at det at lytte og at inddrage brugerne ikke nødvendigvis er det samme, men at engageret lytning er en forudsætning for at kunne invitere til deltagelse både i forskning og pædagogiske situationer.

Metodisk bygger artiklen på et længere feltarbejde bl.a. blandt mennesker med svær udviklingshæmning (13 uger) samt 3 kortere feltarbejder (75 timers deltagerobservation i alt) på tre forskellige pædagogiske bosteder (paragraf 107² og 108) for mennesker med udviklingshæmning. Det lange feltarbejde er udført som en del af et igangværende ph.d.-projekt om deltagelse i hverdagslivet, hos unge voksne, der har udviklingshæmning. 4 brugere i alderen 26-36 år er blevet fulgt på tværs af bosteder, aktivitetscentre, fritidsaktiviteter og i nærmiljø. De tre korte feltarbejder er udført i forbindelse med et forskningsprojekt om hjemlighed og deltagelse, støttet af Københavns Professionshøjskole og har fremfor at følge udvalgte personer centreret opmærksomheden på aktiviteter i fællesrum og fællesaktiviteter såsom spisesituationer, opholdsrum og aktiviteter. Begge feltarbejder foretaget i perioden 2019-21 og har haft en særlig interesse i fænomenologiske livsverdensperspektiver og deltagelsesmuligheder.

En fænomenologisk antropologisk tilgang

Fænomenologien har et helhedsorienteret menneskesyn og fokus på sensoriske og kropslige elementer er afsættet for menneskets væren i verden. Intentionalitet er et centralt aspekt i den sammenhæng og det peger på, at den menneskelige bevidsthed altid er rettet mod noget og at denne rettedhed rummer det forhold, at mennesker og verden er flettet ind i hinanden (Zahavi 2018:29). Et begreb som intentionalitet indebærer et førstepersonsperspektiv og kalder derfor ofte på et fokus på deltagelse (Zahavi 2007). I praksis betyder det, at undersøgelser af

2 Et paragraf 107 tilbud er ifølge Serviceloven et ”midlertidigt ophold i boformer til personer, som på grund af betydelig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer har behov for det” (<https://danskelove.dk/serviceloven/107>).

brugernes deltagelsesmuligheder er rettet mod disse menneskers *egne* oplevelser og erfaringer med verden. Førstepersonsperspektiver indebærer en sensitivitet og interesse for hvad jeg'et siger. Uanset om det jeg udtrykker sig verbalt eller kommunikerer på andre måder, kalder det på, at man som forsker og pædagog er kropsligt og sanseligt til stede og arbejder ud fra en bevidsthed om egne forforståelser af fænomenet. Genstandsfeltet er integreret i en specifik kontekst og forskellige sociale processer, og derfor skal både den enkelte brugers hverdagsliv og den meningshorisont, der hører til, undersøges. I den sammenhæng er det en væsentlig pointe, at forskerens egen situerede og sansede erfaring er udgangspunktet i en fænomenologisk inspireret tilgang, og at det er ud fra denne situerethed, der skabes viden om andres menneskers verden. Det kalder på gennemsigtighed i analyseprocessen og en vedvarende etisk fordring ift. en opmærksomhed omkring at ytringer og intentionalitet granskes af forskerens (og pædagogens) egen tilgang og positionering. Derudover kan selv en tæt etnografisk beskrivelse aldrig indfange *alt* i en given situation, der vil være noget der træder i baggrunden, mens andet træder i forgrunden. Derfor er det vigtigt, at feltarbejdet er bevægeligt og altid villig til at ændre sig med sit genstandsfelt (Hastrup 2003). En af hovedpointerne er, at med feltarbejde er det mulig at imødekomme feltens uforudsigelighed, at felten kan overraske, problematisere og åbne op for nye sammenhænge (ibid). Formålet med deltagerobservation og at dele horisont med den anden er således at lære at stille nye spørgsmål og at få nye indsigter.

Der, hvor fænomenologien og antropologien særligt mødes for os, er i den forstand, at de begge installerer en åbenhed og undren, som kan give adgang til det, vi ikke allerede ved, vi ikke ved (Steno 2015:118). Dermed ikke sagt, at vi kan frasige os vores forforståelser og går til felten uden nogen form for teoretisk forankring. Men disse forforståelser og teoretiske tilgange må kunne udfordres, nuanceres og eventuelt forkastes, hvis de ikke formår at rumme fænomenet. At revurdere sin metodiske og analytiske tilgang kan, som Max Van Manen argumenterer for, være et ligefrem nødvendigt skridt. Han fremhæver således, at det er "Sagen", der skal fortælle os, hvilken metode vi skal anvende. Det vil sige, at vi som forskere ikke på forhånd kan vide, hvilken metode vi skal forstå og begribe verden med. Vi skal bevare en smidighed og åbenhed overfor, hvor vi skal vi fokusere ind, og det Manen kalder "moments of seeing-meaning" (Manen 2007:11).

I forhold til vores fokus på deltagelse har lyde og nonverbale ytringer vist sig at fylde meget. Vi vil derfor nu invitere indenfor på et aktivitetstilbud for mennesker med udviklingshæmning, og med udgangspunkt i et situationsbillede omkring kaffebordet udfolde, hvordan deltagelse og non verbale ytringer er en del af baggrundsstøjen og grundtonerne i rummet.

Duk, duk, duk-dukke-duk-duk!

Det er morgen på dagtilbuddet Violen. I det lille køkken, som ligger bagerst i bygningen møder både personale og brugere ind om morgenen og melder deres ankomst. Køkkenet er et lille rum med store vinduer. Man kan se ud til vejen, hvor busserne kommer kørende

og sætter brugerne af. Langs den ene væg er et langt køkkenbord, der står en kaffemaskine og brygger kaffe. Rummet er fyldt op med borde og stole og en bænk langs endevæggen. Der er ikke meget plads i køkkenet og derfor sker det, at kørestole ramler mod bordene med et "Crash!". Der er en vældig trafik ind og ud ad døren, brugere og personale går ud og ind af køkkenet. Personalet aftaler, hvem der skal gøre hvad: der skal ringes efter en vikar, nogen skal sørge for dagens aktivitet. Samtidig bliver der sagt "God morgen", når en ny bruger kommer ind – og vedkommende bliver tilbudt kaffe. Der er en kliren af kopper og teskeer, der bliver rørt rundt og rammer koppekanten. Brugeren Bo går rundt og rundt i lokalet, hver gang han ser et nyt personale, siger han: "Kaffe!" og laver tegnet for kaffe med sine hænder.³ Hver gang kigger personalet op på den whiteboardtavle, der hænger på væggen og svarer: "Nej Bo du skal ikke have mere kaffe, du har fået". Bos navn står sammen med de andre brugeres på tavlen og der er blevet krydset af ud for Bos navn, hvilket betyder, at han har fået en kop. I dag har han faktisk ikke fået en kop kaffe – det er krydserne fra i går, der stadig er på tavlen. Men det ser personalet vist ikke. Marie, en lille spinkel kvinde, sidder med en plasticske i den ene hånd. Marie holder yderst på skaftet på skeen med tommelfinger og pegefinger. Ind imellem trommer hun skeen mod bordet – duk duk duk -dukkeduk-dukkeduk - dukkeduk..... duk duk duk. Hun gentager rytmen igen og igen... og når hun holder op, svajer hun kroppen frem og tilbage og et smil breder sig over hendes ansigt. Hun lægger skeen fra sig og griber koppen med kaffe med mælk, der står på bordet foran hende. Hun tager en slurk kaffe og siger højlydt: "Ahhhh...." og bryder så ud i sang: "Dra la dra la dra la la la" og vifter begejstret med hænderne. I den anden ende af bænken sidder Joan – ligesom Marie har hun en kop med kaffe stående foran sig. Hun har også en billedbog liggende foran sig, og hun bladrer i bogen med rykvise bevægelser. På sit eget sprog fortæller hun vist hvad der sker: "Mmmm mmmm mmmm mor....mmmmm mmmm mmmmhus..." Det ser ud som om, hun læser højt. Der er ingen, der tager synderlig notits af de to, mens de sidder der (Feltnoteudrag).

På opdagelse i baggrunde og grundtoner

Feltnoteudraget fra aktivitetstilbuddet repræsenterer "en helt almindelig" dag: Der er kaffe på bordet og i de fleste kopper, personalet taler om de praktiske forhold for dagen. Forskellige lyde blander sig med hinanden: Kaffemaskinens dryp, kliren med skeer og kopper, brugernes forskellige lyde: mmmm, duk, ah, mor, kaffe. Hvis man bare *hører*, hvad der sker, kan de lyde smelte sammen i en fælles masse af baggrundsstøj, men hvis man prøver at *lytte* fokuseret, kommer der mange fortællinger og ytringer frem. Inden vi dykker dybere ned i analysen, vil vi kort rammesætte, hvordan vi teoretisk forstår det at lytte i en fænomenologisk sammenhæng.

Fænomenologerne Dahlberg, Dahlberg og Nystrøm har beskæftiget sig med netop forskellen mellem *at høre* og *at lytte* (2008:101). At høre kan i deres optik betragtes som den grundlæggende sansning og indoptagelse af lyde, hvor det at lytte rummer noget mere end "bare" at høre. At lytte indebærer, at man som forsker er i stand til at give sig hen til situationen og opgive at kontrollere, hvad der sker. I denne sammenhæng kan man sige, at det at lytte også kræver,

3 Tegnet for kaffe er to lukkede hænder der cirkulerer over hinanden. Link til YouTube video med tegnet: <https://youtu.be/IMQWCK8LJok>

at man indstiller sig på at bruge andre dele af sig selv i bestræbelserne på at prøve at forstå, hvad den anden kommunikerer gennem lyde, krop og bevægelser. Det er en form for lytning, der kræver mere end blot ører, og hvor man må lytte med hele kroppen (ibid). Centralt for denne artikel er det, at lytning også indebærer en vis form for empatisk forholdemåde og nødvendigvis må forstås helt bredt som et skærpet fokus på andet end verbalt sprog – dvs. lyde, bevægelser, mimik, gestikulation med mere. I forlængelse heraf vil vi kort inddrage antropologen Tim Rices undersøgelser af forskellige typer af lytning på hospitaler, som han har brugt til at illustrere, hvordan man også professionelt ”lærer at lytte”. Med stetoskopet som redskab, øver kommende læger sig i at lytte til kroppens indre lyde, men også i at koble dem med andre sensoriske elementer (Rice 2015) Rice peger således på, at man kan opøve en særlig fokuseret lytning, ved at øve fokus på en særlig sans (ibid:99). Som vist i vores indledende eksempel kan nogle af de lyde der dominerer, når man opholder sig på et bosted være skrig, suk, eller mekaniske lyde. Disse lyde kan også omtales som ”grundtonelyde”. Med begrebet grundtonelyde henvises der til lyde vi enten reagerer på, overhører eller lyde vi bevidst eller ubevidst registrerer (Gram 2014). At arbejdet med lyd og lytning er vigtigt, understreges af det forhold, at selvom om man befinder sig i miljøer, hvor hovedparten af de mennesker der er til stede, ikke er brugere af verbal sproglig kommunikation – er verbal sproglig kommunikation fortsat det mest udbredte. De lyde vi lægger mærke til, er dem vi genkender som symbolske ord. Det var en pointe sociologen David Goode allerede i begyndelsen af årtusindeskiftet pegede på i forbindelse med hans forskning omkring døvblinde fødte børn. Med afsæt i den franske filosof Maurice Merleau-Pontys teoriunivers advarer Goode os mod at ”ryge på sprog-krogen” (2001:99).

Helt konkret fylder lytning i vores feltarbejder som et særlig intensiveret feltfokus. Vi har oftest ikke optaget lydene for at skærpe sin opmærksomhed. Det kan være en fordel at optage, fordi det kan gøre det lettere efterfølgende at genlytte og måske blive opmærksom på andre ytringer og skjulte lyde. Men det er vigtigt at være opmærksom på, at man ikke kommer til at forbinde auditive optagelser med en særlig sandhedsværdi, for mikrofoner har ligesom kameraer en særlig rettet-hed og er tændte i et særligt tidsrum, og derfor er optagelser altid kontekstuelle og rammesat (Møhl 2003, for mere dybdegående tilgange i multisensoriske tilgange se Steno in press).

Hvis vi nu vender blikket tilbage til kaffestuen, er det tydeligt, at der bliver kommunikeret meget, selvom der verbalt bliver sagt mindre: Bo, der med verbalt og symbolsk sprogbrug, prøver at fortælle, at han faktisk ikke har fået sin morgenkaffe. Joan, der tilsyneladende læser en fortælling højt, måske om eller for hendes mor: ”mhmmm mhmm mor”. Marie, der laver musik og trommer en duk, duk dukduk rytme, mens hendes krop svajer og som senere synger ”dra la la la” og vifter med hænderne. Måske er det en sang fra en yndlings film eller en genfortælling af en historie, eller morgenen derhjemme. Måske er det udtryk for en følelse eller en sindsstemning eller en invitation til samtale med de andre i køk-

kenet. Uanset hvad, er det interessante ytringer, som det er vigtigt at lytte efter, og ikke bare afskrive som ligegyldige, eller udtryk for at ”sådan er Marie bare”, forstået som lyde, der er der i kraft af hendes handicap. Det er ytringer som er centrale i forhold til at inddrage brugerne og lytte efter deres intentioner og dermed kunne bidrage til øgede deltagelsesmuligheder. I en fænomenologisk henseende er menneskers kropslige handlinger og ytringer altid intentionelle og præverbal og kropslig handling giver indsigt i, hvordan eksempelvis Marie opfatter forhold omkring sig. I situationen er det dog Bos ytringer, der løber mest med opmærksomheden. Både hos pædagogerne, der responderer på hans udmeldinger og hos forskeren, der noterer hans ønsker og den kontinuerlige afvisning heraf. Det kan være udtryk for det, vi har valgt at kalde ”ytringernes hierarki”, hvor vi, som tidligere nævnt er vant til at tillægge verbale ord mere vægt. Antropolog Pia Lundberg har undersøgt, hvordan blinde børn *lyttmærker*, når de sanser omgivelserne og færdes i dem ved at orientere sig efter blandt andet genstandes lyde (2007). Lundberg peger imidlertid på, hvordan børnenes erfaringer med lydlandskaber ofte forbliver en personlig viden, fordi synssansen i denne del af verden af flertallet opleves som den centrale og der derfor ikke er udviklet et egentlig sprog om lyde. Som et resultat heraf kan blinde mennesker opleve at blive korrigeret og rettet i deres sprogudvikling om lyde, når de ikke matcher de ord seende mennesker bruger om verden. Vi inddrager kort Lundbergs studie her, fordi det peger på noget interessant i forhold til, hvordan ytringer og lyde, der ikke passer ind i den kendte og gængse fortælling, ofte afskrives eller ligefrem korrigeres.

At personalet i uddraget ikke tager særlig notits af Marie og Joans lyde kan således skyldes, at de ikke verbale ytringer kalder på et andet sprog og en anden forståelsesramme, som de fleste af os ikke har udviklet. Nogen af de professionelle oplever måske ligefrem brugernes lyde som forstyrrende eller blot som baggrundsstøj. Det kan skyldes, et ikke særligt nuanceret blik for hvilke ytringer, der anerkendes som udtryk for kommunikation, men også at verbal kommunikation i den vestlige verden har en privilegeret position (Gjermestad 2017). Selvom man befinder sig i et overvejende ”ikke verbalt sprogligt miljø”, er der fare for og tendens til, at kropslig baseret kommunikation ikke betragtes som meningsfuld (Gjermestad 2017). Anerkender vi lydene som udtryk for Joan og Maries optagetheder og interesser, og meningsfulde forsøg på at bidrage til eller påvirke morgenkaffen, kalder deres ytringer på gensvar og (yderligere) opmærksomhed – i lighed med Bos verbale ytringer. Vi kan ikke verbalt spørge Marie, om hun gerne vil bidrage til morgenkaffen med en trommehvirvel, men ved kontekstsensitivt at observere og være sensitiv overfor hendes lyde, får vi noget at vide om hende. Et forsøg på at udforske hendes intention og skabe samspil, kunne være at prøve at gribe en ske og lave en rytme af duk duk duk. Det kan således være i en invitation til at lave en fælles rytme, at dialogen med Marie kan udfoldes og at Marie i højere grad oplever sig deltagende i det sociale fællesskab omkring morgenkaffen. Det kan også være, at vi over tid, er opmærksomme på og lytter fokuseret til Maries duk duk dukke duk lyde, og derved bliver opmærksomme på at duk

duk dukke duk lyden ikke altid lyder på samme måde, men rummer lydmæssige nuancer. Den kan være at Marie nogle morgener spiller med større eller mindre kraft i bordet og dukke duk lyden faktisk mere lyder som dak dak dak.... eller med mere eller mindre energi; duuuk....duuuk duuuk. Fokuserede lytninger efter og registreringer af lydenes nuancer og intensitet kan, sammen med andre krops- og sansemæssige registreringer af Maries ageren, fortælle os noget om, hvordan hun oplever og erfarer sin morgen og situationen.

Implikationer for praksis:

At lytte på baggrunde i pædagogiske situationer

Vi har i det ovenstående vist, hvordan man kan få øre for andre former for deltagelse igennem et skærpet fokus på at lytte engageret. Men hvordan kan man som professionel pædagog ændre fokus og respondere på Marie og Joans ytringer og bruge dem som afsæt for interaktion og dermed (social) deltagelse i en hverdagssituation som morgenkaffen på aktivitetscentret? Det er klart, at overførbareheden fra forskningsarbejde til en pædagogisk praksis ikke kan ske en til en og at forskeren står i en privilegeret position ift. for eksempel tidsperspektiver: at lytte engageret kræver tid, som i nogle pædagogiske situationer ikke er tilgængelig. Til gengæld har pædagoger en anden mulighed for at tolke ytringer kontekstsensitivitet og situeret, fordi de følger brugerne tæt og på tværs af mange situationer.

Komponisten og musikpædagogen Murray Schafer har lanceret metoden lyttevandring, som en konkret øvelse i at fokusere på lyd, som vi normalt overhører (Schafer i Gram 2014). Det kan være via bevægelser igennem byen eller rum, hvor man på forhånd har besluttet sig for at fokusere på lyd. I en pædagogisk praksis kunne det være at tune ind på de lyde der er på gangene, i spisestuen, i en særlig aktivitet og bestrebe sig på at lytte *bagved* de gængse og selvfølgelig lyde, som man måske plejer at høre og ikke forholder sig aktivt til. Med andre ord, alt det, der ofte kategoriseres som "baggrundsstøj". Hvad gemmer der sig af kommunikation i de lyde? En anden mere lavpraktisk måde er, at man i en periode hver uge skifter fokus på en sans for at udvikle både sin opmærksomhed og sprog omkring denne sans. Det behøver langt fra kun være lyde, der meningsbærende, det kan lige såvel være f.eks. smag eller lugte. I denne forbindelse er det også relevant at overveje, hvordan man *beskriver* lyde, og andre sanseoplevelser uddybende. Hvordan kan eksempelvis Joans "mmm mmm mmm" lyde beskrives nuanceret? Måske har "mmm mmm mmm" forskellige klange afhængigt af, hvordan Joan har det og hvordan hendes morgen på bostedet har været? Dette er noget, man kan øve sig i at prøve at beskrive og lytte efter som professionel. Helt konkret vil vi foreslå det vi her kalder: "at lytte på baggrunde i den pædagogiske situation", som en måde professionelle kan arbejde med inkludere andre deltagelsesformer og få øre for mening og intentionalitet. Det er ikke nyt at fokusere på andre lyde og ytringer end de verbale i pædagogisk regi. Blandt andre Birgit Kirkebæk har beskæftiget sig med det, hun kalder "det spæde sprog" eller basale udtryksformer.

Altså et sprog der er genkendeligt fra små spædbørn og som omfatter aktivitet og vågenhed, mimik, gestik, nuancer i lyde og gråd, tegn mv. (1996, 1998). Der vil således være flere pædagoger, der allerede arbejder med engageret lytning, men vi har i vores feltarbejder observeret, at mange professionelle fortsat ”ryger på sprogkrogen” i et presset arbejdsliv, med stramme normeringer, hvor tid ligesom i andre pædagogiske praksisser kan komme til at konflikte med det pædagogiske arbejdets mulighedsbetingelser (Husted & Tofteng 2019). Formålet med denne artikel er ikke på nogen måde at udskamme pædagoger, men det er en metodisk pointe, at vi begge har fulgt brugerne tæt, og ikke i nævneværdig grad har talt med pædagogerne. Det har vi gjort, fordi der mangler viden om disse menneskers deltagelsesmuligheder, da de ofte opleves som ”for besværlige” at inddrage (Nind & Strnadova 2020). Til gengæld håber vi, at vores arbejde kan bidrage ind i en pædagogisk praksis, som et bud på en metodisk tilgang til at (gen)etablere fokus på lyd baggrunde i praksis for at skabe bedre muligheder for deltagelse.

Konklusion

Den visuelle sans har ofte forrang, når man går til felten som forsker. Men ved at være fokuseret på lyd og i den forbindelse anerkende, at mennesker kommunikerer på andre måder end ved verbalt sprog – bliver de måder mennesker, der også er svært handicappede faktisk deltager og udtrykker mening og intentionaltitet på, tydeligere. Som forsker (og pædagog) må man gøre den indsats at prøve at forstå, hvad det er der bliver sagt. Den etiske fordring ligger i den forbindelse i at lytte kontekstsensitivt og arbejde med en undren og bevægelighed indbygget i analyserne af hvad der ytres, således at man ikke falder i den fælde at ”overtage” og kolonisere den andens stemme. Det kræver et særligt sprog og en særlig sanselig opmærksom at tune ind i et lydlandskab og overhovedet høre andre ytringer og former for deltagelse end de gængse verbale. Det kræver øvelse og fordrer en etisk og kontekst sensitiv lytning.

At lytte er ikke nødvendigvis det samme som at inddrage, men vi håber at artiklen kan bidrage med tilgange der kan (gen)etablere opmærksomhed omkring baggrunde i forskellige pædagogiske situationer. Denne artikel er ikke ment som et endegyldigt svar på den udfordring, men mere som et insisterende spørgsmål: Ved at lytte mere fokuseret til de ytringer som brugerne kommer med og som er med til at gøre aktivitets- og bosteder til særlige lydlandskaber – hvilke former for deltagelse og mening kan man så få øre for og information om?

Litteratur

- Askheim, O P (2020) Brukermedvirkning – fra politikk til praksis. Hvordan implementeres de politiske målsettingene på bakkenivå?. *Tidsskrift for velferdsforskning*. Årgang 23, nr. 3 2020. s. 170-186.
- Bigby, C, Anderson, S & Cameron, N (2018) Identifying conceptualizations and theories of change embedded in interventions to facilitate community participation for people with intellectual disability. *A scoping review. Journal of applied research in intellectual disabilities*. 31:165-180.
- Dahlberg, K, Dahlberg, H & Nyström, M (2008) *Reflective Lifeworld Research*. Studentlitteratur.
- Eide, A H, Josephsson, S, Vik K & Ness N E (2017) Introduction and rationale. I *Participation in Health and Welfare Services. Professional Concepts and lived experience*. Edt. A.H Eide, S. Josephsson and K. Vik. Routhledge.
- FN's konvention om rettigheter for personer med handicap: <https://dch.dk/sites/dch.dk/files/media/document/Handicapkonventionen2017.pdf>
- Gjermestad, A (2017) Narrative Competence in caring encounters with persons with profound and multiple disabilities. *International Practice development Journal* 7.
- Gjermestad, A, Luteberget, L, Midjo, T & Witsø, A E (2017) Everyday life of persons with intellectual disability living in residential settings: a systemic review of qualitative studies. *Disability and society* vol 32 no 2, 213-232.
- Goode, D (2001) *I en verden uden ord. Førstehåndsviden som forudsætning for kommunikation. Etnometodologi som metode*. Systime.
- Gram, N (2014) Byens koncert – om auditive erfaringer fra det urbane rum. I: *Blik for lyd. Om lyd i kontekst*. Redigeret af Lønstrup, Ansa, Bonde, Anders, Gram, Nina og Rørdam Larsen, Charlotte. Klim. S 75-96.
- Gustavsson, A (2014) Utviklingshemming og deltagelse – politikk og teori. I K.E. Ellingsen (red). *Utviklingshemming og deltagelse*. Universitetsforlaget.
- Hammel, J, Magsi, S, Whiteneck, G, Bogner, J & Rodriguez, E (2008) What does participation mean? An insider perspective from people with disabilities. *Disability and Rehabilitation* 30 (19) 1445-1460.
- Hastrup, K (2003) Metoden: Opmærksomhedens retning. i K Hastrup (red.), *Ind i verden: En grundbog i antropologisk metode*. Hans Reitzels Forlag, København, s. 399-419.
- Husted, M & Tofteng, D (2019) Tid til pædagogisk og organisatorisk udvikling? I *Tid til velfærd? Tidsorganisering i velfærdsprofessionerne*. Vaaben & Plotnikof (red.) s.139-162
- Kirkebæk, B (1998) *Det nye spædbarnsparadigme og dets betydning for specialpædagogisk praksis*. Videnscenter om børn og unge med multihandicap uden verbalt sprog. Nyhedsbrev nr. 10. VIKOM.
- Kirkebæk, B (1996) *I tunnelen – hvilken vej? Mennesker med udviklingshæmning og kommunikation. Et undervisningsmateriale*. Forlaget lev 1996.
- Kåhlin, I (2015) *Delaktig (även) på äldre dar. Åldrande och delaktighet bland personer med intellektuell funktionsnedsättning som bor i gruppbostad*. Ph.d. afhandling Linköping Studies in Art and Science no. 638. Linköpings Universitet, Institutionen för samhäll- och välfärdsstudier.
- Lundberg, P (2007) Blindhedens akustiske horisonter. Om auditive kundskaber og en akustisk virkelighed. *Tidsskriftet Antropologi*, nr. 54. s. 21-44.
- Lyng Rasmussen, G (in press) Deltagelse i og på tværs af hverdagslivet. En empirisk undersøgelse af deltagelse i hverdagslivet iblandt unge voksne, der også har en udviklingshæmning. PHD afhandling under udarbejdelse.
- Manen, V M (2007) Phenomenology of Practice. *Phenomonology & Practice*, vol. 1, nr. 1. s.11-30.
- Møhl, P (2003) Synliggørelsen. Med kameraet i felten. I: Hastrup (red.) *Ind i verden. En grundbog i antropologiske metode*. Danmark. Hans Reitzels forlag. s.163-184.

- Nind, M & Strnadová, I (2020) Changes in the lives of people with profound intellectual and multiple disabilities. I: *Belonging for people with profound intellectual and multiple disabilities*. Edt. Nind, Melanie and Strnadová, Iva. Routledge.
- Rice, T (2015) Listening. I *Keywords in sound*. Edt. Novak, David and Sakakeeny, Matt. Duke University Press
- Røgeskov, M (2018) *Performances and Perceptions of Participation: A Qualitative Study in Residential Services for People with Mild to Moderate Intellectual Disabilities*. Phd. afhandling. Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Sand Jørgensen, A (2021) Inklusion og eksklusion på voksenhandicapområdet: En undersøgelse af handicappolitiske dokumenter og fortællinger fra voksne med udviklingshæmning og socialpædagoger. *Tidsskrift for professionsstudier*. 32, s. 156-159.
- Skarsaune, S N, Hanish, H & Gjermestad, A (2021) What can we learn from persons with profound intellectual and multiple disabilities? *Scandinavian Journal of disability Research* 23 (1). 317-327.
- Steno, A M (2015) *Ungdomsliv i en uddannelsestid. Kønnede, klassede og tidsbundne driblerier*. Ph.d.-afhandling. Roskilde Universitet.
- Steno, A M (in press) *Lyttevandringer*. Metodeartikel om multisensorisk feltarbejde og lytning i socialpsykiatrien.
- Talman, L, Wilder, J, Stier, J & Gustafsson, C (2021) Participation In daily life for adults with profound intellectual (and multiple) disabilities: How high do they climb on Shiers ladder of participation? *Journal of intellectual disabilities* 2021, Vol. 25(1) s. 98-113).
- Witsø, Aud Elisabeth og Hauger, Aud (2018) It's our life. The perspectives of persons with intellectual disabilities in Norway. *Journal of intellectual disabilities* 1-15.
- Zahavi, D. (2007) *Fænomenologi*. Frederiksberg: Samfundslitteratur Roskilde Universitetsforlag.
- Zahavi, D. (2018) *Fænomenologi: En introduktion*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.